

ZSÁNERFILM ÉS POLITIKA // GYŐRI-DRAHOS MARTIN

Obskúrus ideológia

A KÖZÖSSÉGI MÉDIA KORÁBAN A „PÁRHUZAMOS VALÓSÁGOK” GONDOLATA TÖBBÉ NEM A FIKCIÓ TARTOMÁNYÁBA ESIK.

„Egy Grand Canyon nyílt meg a világunkban, a hasadék napról-napra egyre szélesebb és szélesebb, senki az ellenkező oldalon nem hallja meg amit a másik kiált, és nem is akarja. Amíg ezek a hadseregek és propagandisták a kultúrharcban összecsapnak, lent a két oldal közötti hatalmas térben a mindennapi emberek próbálják folytatni az életüket, zavarba ejtve, utatva és elárulva a szörnyű hangok és robbanások által, amik körös-körül visszhangoznak.”

Stephen Fry a legendás Munk Debates 2018-ban, a politikai korrektség kapcsán megrendezett vitáján elmondott bevezető beszédének fenti részlete érzékletesen rajzolja le korunk kultúrájának látképét. Nem kell sem történésznak, sem szociológusnak lenni ahhoz, hogy a fenti idézet létjogosultságát elfogadjuk, elegendő a jelen kulturális trendeket figyelemmel követni, esetleg elolvasni

„Parabolikus történetet konstruál”

(David Yates: Legendás állatok és megfigyelésük – Eddie Redmayne)

néhány szalagcímet. A híreket olvasva a világ négy sarkából ordítják: „aki nincs velünk, az ellenünk van.”

A filmművészet tömegeknek kitettsége révén és technikai sajátosságainak köszönhetően mindig is elsőként reagált a társadalmi változásokra, és az azokkal járó kulturális átalakulásokban nem egyszer vállalt aktív szerepet. Korunk Hollywoodja – de akár a teljes kortárs amerikai filmkultúrára is kiterjeszhető ez az állítás – sem kivétel, amin nem meglepő, hiszen a nemi, szexuális és etnikai kisebbségek reprezentáltsága a művészeti intézményekben és a művészi produktumokban, illetve a kiszolgáltatottságuk kapcsán felmerülő kérdéseknek és kritikáknak első sorban a Harvey Weinsteint érintő zaklatási vádak adtak új lendületet.

Ugyan a filmes elméletírók már a 70-es évek óta foglalkoznak a kisebbségek filmekben elfoglalt szerepével,

ám a posztmodern akadémikusok ideológikus tanulmányai aligha gyakoroltak hatást a hollywoodi stúdiókra. Nem úgy Donald Trump 2016-os győzelme és a 2017 októberében Weinsteint érintő vádak. 2016 óta sorra jelennek meg a különböző női re-bootok és kisebbségi főszereplőket felsorakoztató alkotások. Bizonyos filmek beérik a klasszikus filmek férfi szereplőinek nőkre cserélésével, mások megtörtént eseményeket dolgoznak fel, megint mások pedig rejtett szociálpszichológiai vizsgálódásokat végeznek. Egyre több női és kisebbségi rendezői filmjeit mutatják be a mozik, és szinte minden egyes Oscar-gálára jut egy „történelmi győzelem”, sőt mi több az Amerikai Film Akadémia a kvótarendszerrel kísérletezik. Hollywood egyértelműen oldalt választott, és a korszellemnek megfelelően nemegyszer egy leegyszerűsített, erőszakkal megkonstruált narratívát recitál.

Hollywood Canossa-járása tehát a filmipar majd minden részlegét érinti, a forgatókönyvírástól a szereplőválogatáson át egészen a díjkiosztókig. Mindebből a különböző filmtípusok egyaránt kiveszik a részüket, igaz az alkalmazott stratégiák eltérőek. Míg a realizmuson alapuló filmek – műfajtól függetlenül – inkább az elmesélt történet jelentőségére helyezik a hangsúlyt, ezzel nyíltan vállalva okító szándékat, addig néhány kivételtől eltekintve, a fantasztikumba beágyazott filmek megmaradnak a reprezentációs ellenőrző lista pontjainál.

Természetesen a fantasztikum filmjei éppúgy alkalmassak a társadalmi változások kommentálására és az azokkal szemben megfogalmazott kritikára. Kiváltképp a mítoszokban

és népmesékben gyökerező fantasy, ami a jó és rossz között dülő komplex harc ábrázolásából von le következtetéseket. Nem véletlenül olyan fontos a mesélő pártatlansága és reflexióra való alkalmassága, másképp hogyan is tanulhatnánk a történetből.

Az elfogult mesemondó oktat, ahelyett, hogy tanítana.

Ahogy említettem, vannak kivételek, mint az ez idáig három részből álló, a Harry Potter filmek előzményeként és spin-offjaként is funkcionáló *Legendás állatok* filmsorozat. Kiváltképp annak első két része, amelyek forgatókönyvírója, a Harry Potter könyveket is jegyző J. K. Rowling, figyelemre méltó módon ragadta meg idejekorán a korszellemet, és sikerült korunk ideológiai megosztottságának összetett voltát érzékletesen ábrázolnia.

A MORÁL BŰVÖLETÉBEN

Az 1920-as évek derekának varázslóvilága rendkívül megosztott, két ellentétes hang próbálja meggyőzni a társadalmat: a regnáló hatalom erejét megfeszítve próbálja továbbra is elrejtve tartani a varázslók világát a varázstalanokéitól, a békét szem előtt tartva. Ezt a hosszú ideje oly jól működő rendszert elégei meg a hírhedt sötét varázsló Gellert Grindelwald, aki azon meggyőződésének kifejezésével növeli híveinek körét, miszerint a varázslóknak éppoly elidegeníthetetlen joguk a

„Egyszerre hirdetik a felfedés és az elfojtás igéjét”

(David Yates: *Legendás állatok*: Dumbledore titkai – Jude Law és Mads Mikkelsen)

valódi énjük felvállalása mint a varázstalanoké.

Az első film, a *Legendás állatok és megfigyelésük* (2016) cselekménye szerint ebben a világállapotban érkezik meg New Yorkba Göthe Salmander, a varázslóvilág különc zoológusa, hogy világjáró küldetésének következő állomásán rá váró feladatát is teljesíthesse. Csakhogy érkezésekor a metropolisz épp a fenti ideológiák csataterévé válik. Egy ismeretlen lény, az úgynevezett Obskurus garázdálkodik szabadon, ami épületek romba döntésével és varázstalanok gyilkolásával fenyegeti a varázslóvilág lebukását.

Azzal, hogy az eseményeket a 20-as évek Amerikájába helyezi, J.K. Rowling akarva-akaratlanul egy parabolikus történetet konstruál. A múlt század második évtizedét ugyanis épp az a fajta fegyvelmező moralizálás jellemezte, mint a huszonegyedik századét. Az egyik legjobb példa erre az 1920-tól 1933-ig tartó amerikai szesztilalom, melynek alapfogolata a kor protestáns mozgalomban fogalmazódott meg és a társadalom gyógyítását, megtisztítását célozta.

Ugyancsak a 20-as években vert gyökeret a hollywoodi filmek erkölcsi alapon történő felülvizsgálatának gyakorlata. A kor Hollywoodját ekkor is botrányok sorozata rázta meg nemi erőszaktól kezdve a gyilkosságig. Különböző vallásos, politikai és civil szervezetek erkölcstelennek bélyegezte a filmipart és komoly politikai nyomást sikerült gyakorolniuk. A stú-

diók filmjeik betiltásától tartva belső bizottságot hoztak létre, mely többnyire vallási dogmákon alapuló pontokba szedte, hogy mi nem kerülhet a vászonra vagy hangozhat el, illetve mely témákat kell különös odafigyeléssel kezelni.

A 20-as évek tiltó attitűdjére természetesen a *Legendás állatok* is reflektál, már a film expozíciójában megtudni, hogy a varázstalanok szemeláttára történő varázslást, a mágikus állatok tartását és tenyésztését, illetve a vegyesházasságot (varázsló és varázstalan között) a törvény bünteti. Hőseink pedig egy, a korra jellemző zugkocsmában jutnak hozzá alapvető fontosságú információkhoz. Ezen mora-

lista fegyvelmezés kelti életre a franchise antagonistá oldalát, táplálja Grindelwald tömegeket megszólító filozófiáját.

Ezen a ponton érdemes felvilágosítani és számba venni a film szembenálló erőit. Alapvetően két oldalra osztható fel a film világa, a varázstalanokéra és a varázslókéra. A Harry Potter franchise-ban, így a *Legendás állatokban* is lényegében két világ létezik egy térben. Ugyanazt a helyet lakják be, foglalják el, valóság-felfogásuk azonban merőben eltérő. Ez a fajta világábrázolás egészen más jelentést von maga után a 2010-es években mint az eredeti Harry Potter-széria – legyen könyv vagy film – megjelenésekor. A közösségi média korában a „párhuzamos valóságok” gondolata többé nem a fikció tartományába esik. A történet lényegi része tehát egy olyan felületen játszódik, amely leginkább két összeütközött buborék egyetlen közös oldalához hasonlítható. A hártya rendkívül érzékeny és kiszámíthatatlan, hogy megsértéséből mi jön létre.

Azonban a két világ is tovább osztható: a varázstalanokat megkülönböztethetjük aszerint, hogy tudnak-e a varázslók világáról vagy sem, a varázslókat pedig aszerint, hogy az inkognitó megtartása mellett (MACUSA) vagy ellen harcolnak.

Korunk kultúrájának látképét már maga a varázslóvilágban lévő konfliktus is jól modellezi, a varázslók létezéséről tudó muglik felléptetése pedig tovább színezi a képet. A filmben megjelenő Új-Salemiekek köztereken hirdetik az ártatlan emberek életét fenyegető

erkölcstelen boszorkányság valódiságát és hívnak a társadalom megtisztítását célzó cselekvésre, miközben kápolna-szerű központjukban árvákat etetnek. Ami kifejezetten érdekessé teszi a konzervatív boszorkányüldözőket, hogy ugyan a modern világ tudatlanjai számára konteóhívó amishoknak tűnnek fel, mégis az a fajta morális meggyőződés vezérli őket, mint a MACUSÁ-t vagy Grindelwaldot. Egyszerre hirdetik a felfedés és az elfojtás igéjét.

MEGBABONÁZÓ FIGYELEM

A *Legendás állatok* azonban nem elégzik meg a társadalmi igazságosság harcosainak szembeállításával, azt is megmutatja, hogy az oldalak közötti hatalmas térben álló egyént miként árulják el, és ezáltal milyen destruktív erőket enged szabadjára a társadalom megtisztítását célzó vallásos fanatizmus.

Egy testetlen, szélszerű sötét varázserő jár-kezel szabadon New Yorkban. Az Új-Salemiek számára bizonyíték és indok, a MACUSÁ-nak fenyegetés, Grindelwaldnak pedig lehetőség, eszköz, adu. Bár a MACUSA a lebukással fenyegető pusztításokat kezdetben egy elszabadult varázslélyné tulajdonítja, hamar egyértelművé válik, hogy valójában Obskurusról van szó, egy különös entitásról, amely gyerekek varázserejének elfojtása révén keletkezik. Egy kontrolálhatatlan sötét erő, mely előtör, támad és megsemmisül a gazdájával együtt. Ennek tudatában hamar nyilvánvalóvá válik, hogy az Obskurus a boszorkányüldözőkhöz köthető. A film ügyesen igyekszik az elkerülhetetlenségig az orránál fogva vezetni a nézőt, azzal, hogy az Új-Salemiek és az árvaház vezetőnőjének lányára tereli a gyanút, így amikor az Obskurus valódi kilétének felfedésére kerül a sor, a néző nem csak egy hatásos fordulatban, de egy váratlan szociálpszichológiai kommentárban is részesül.

Hirtelen összeáll a kép. Az Obskurus valódi gazdája Credence, az elesett, figyelemre és gondoskodásra vágyó tinédzser fiú, akit mindenki semmibe vesz. New York prohibíció-párti kormányzója szemétre valónak nevezi, a film majd egésze során anyjának hitt vezetőnő nem csak keményebben bánik vele, mint a többi gyerekkel, gyakran testi fenyegetést alkalmazva, de végül meg is tagadja, hogy a fia lenne. Credencet a varázstalanok világában senki sem tá-

mogatja, mindenki megveti és bántja. Kontrolálhatatlan dühének két halálos áldozata lesz, a kormányzó és mostohaanyja. Ki van éhezve az odafigyelésre, hogy valaki értékesnek tartsa. Ezt veszi észre és használja ki (mint később megtudni a MACUSA munkatársának testét felöltő) Grindelwald, amikor abban a hitben, hogy valamelyik árva rendelkezik nem mindennapi varázserővel, a fiú bizalmába férkőzik, elhithetve vele, hogy ha elvezeti őt a csodagyermekhez, megtanítja varázsolni, megmutatja, hogyan lehet ő is különleges és értékes. A filmet nehéz nehéz nem együtt érezni a fiúval. Pontosan érteni, miért bízik a kétes varázslóban. Így az is pontosan érthető, hogy akkor kezd a legnagyobb rombolásba, amikor egyetlen bizalmasának kezére juttatja a lányt, és a támogatója is semmirekellőnek nevezi.

Credence a magára hagyott és semmibe vett ember megtestesítője. A fiúgyermek, akit félretoltak a reményekkel teli lánygyermek miatt. A destruktív Obskurus, ami Credence-ben lakozik, az apátlan, szótlan iskolai lövöldöző és a csicskázott szuicid depressziós önbíráskodása. A New York-i tinédzserfiú tombolása épp annyira érthető, mint a nyolc éves szudáni lányé, akivel Göthe világhírű útján találkozott (Szudánban 2016-ban vallási konzervatívok akadályozták meg a női nemi szerveket megcsönkítő gyakorlatok betiltását).

Ezt a kontrolálatlan szelet akarja Grindelwald befogni, azaz ez az az erő, aminek egy látszólag odafigyelést mutató szónok tudatában van és csatasorba tudja állítani. Ez éppúgy igaz Donald Trumpra, mint a neomarxista ideológusokra a nyugati kampuszokon. Erre a franchise második része világít rá igazán. A *Grindelwald büntettei* (2018) egyrészt Queenie történetében felvázolja az elveszett lelkek kitértését az abszolút igazság hirdetőinek, a gondolatolvasó Queenie ugyanis annak reményében csatlakozik a sötét varázslóhoz, hogy ő majd lehetővé teszi, hogy mugli szerelmével összeházasodjon. Másrészt az alcímadó antagonistá alakját olyannak formázza meg, akiben egyszerre ismerhetjük fel a szélsőséges új bal- és új jobboldalt megtestesítő főgonoszt.

A sötét varázsló megjelenésében a baloldal mumusa. Egy ékesszóló fehér – a Johnny Depp megformálta Grindelwaldot akár albinónak is nevezhetnénk – férfi, aki úgy változtatja az alakját, ahogy kedve

tartja, és aki más értéket tulajdonít a varázstalanoknak és a varázslóknak. A film csúcspontján, egy auditoriumban elmondott beszédében azonban bizonyos pontokon a „progresszív” baloldal retorikáját idézi, hiszen a valódi identitás felvállalásáért és a régi világrend ellen agitál, és látomása szerint mozgalmának bukása világháborúhoz vezetne.

Grindelwald karakterével a forgatókönyvíró nem választ oldalt, a kritikátlan meggyőződés számára minden formájában vállalhatatlan. A *Legendás állatok* első két része így az abszolút igazságok hirdetésének kontraproduktivitását, destruktivitását és összetett dinamikáját hangsúlyozza. Bemutatja a társadalom kijavítását célzó törekvések miként hagyják magára és használják ki az esendő egyént, a szembenálló oldalak hogyan tartják életben egymást, így saját magukat. A vallásos fundamentalizmus miként termeli ki az ateisták új generációját, a baloldal miként toboroz katonákat a jobb oldal számára, a jobboldal pedig miként alapítja meg a balosok újabb és újabb brigádjait. Az arrogáns és nárcisztikus meggyőződés miként juttat arrogáns és nárcisztikus embereket vezetői pozícióba.

A XXI. század eddigi legmeghatározóbb mesemondójához illően J. K. Rowling megoldást is ajánl a vallási fanatizmus és az ellenségkép alkotás ellen. Göthe számára, aki egyszerre kritizálja a MACUSÁ-t és ítéli el Grindelwaldot, az Obskurus mindössze egy lény a sok közül, amit rosszul ítélnék meg, amit meg kell ismerni és helyén kell kezelni. A MACUSA kötelékében álló Tina pedig azért veszti el állását mert kiállt Credence mellett a bántalmazó mostohával szemben. Mindössze ők ketten védelmezik és kezelik emberhez méltóan a megvetett és kihasznált fiút. J. K. Rowling számára tehát a fundamentalizmus és gyűlölet alternatívája, az elfogulatlan tudományos szemlélet és az empátia.

Végül a *Legendás állatok* is bekebelezte a kor, amit oly érzékletesen lefestett. 2022 tavaszán mutatták be a *Dumbledore titkait*, amiben a produkciótól menesztett Johnny Depp összetett főgonoszt – a nemkülönb zseniális – Mads Mikkelsen sematikus Grindelwaldja váltja és amiből lényegében kiírták az empátiát megtestesítő Tinát. Minden jel szerint Hollywoodot nem bájolta el J. K. Rowling elfogulatlansága. •